

БИЧИК БИЛБЭЗИН ЙОК ЭДЭР ДЭГЭН

БАСТРА РОССИЯНЫЙ ЧРЕЗВЫЧАЙНАЯ КОМИССИЯ.

ДЭР ҮСТҮНИЙ ПРОЛЕТАРИЙЛАРЫ, СИРИККЛЭГЭР!

СОВЕТ-ЙОК ГУГА.
АРГА.

ОЙРОТТО ГААН УЛУС ЎҮРЭНЭР БИЧИК.

(бүхээдээ д/вроще)

П. П. ТЫДЫКОВ-ла В. И. ФРОЛОВ бүдүргэн.

Журукчызы Мундус сёёктү Н. И. Чевалков.

1926 ылда.

Үүрэдүүди Баштайтан улуска кэзэк сөс.

Жажы јаан улус үүрэнэтэн „СОВЕТ ЁОКТУГА АРГА“ дэп бичиктэ, үүрэнгэн улус онон социально-политика кэрэктүү учурын билзин дэгэн.

Бу бичик комплекстын системазыла бүткүл эрмэк, сөстөр, слогторла бүдүй бичилгэн.

Урокты баштагажын, айл-јуртынаң, јаткан јүрүминэ јууктада, ол эмээ политика кэрэгинэн, лозунгтын аайынаң эдэр.

Јарттап куучындаган лозунгты санаазына бэктэлтэргэ, оны уроктын аайынча кычыртар, түнгэйлэп чийдирэр, бодолгон эттирэр.

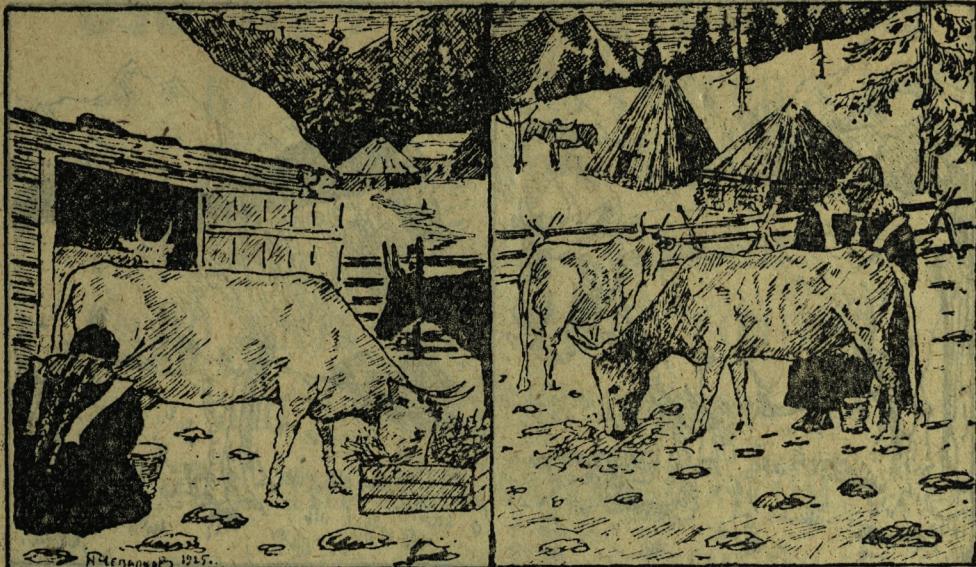
Политграмотанын кэрэги-үүрэнгэн улус лозунгтын аайын билзин, анайтканы уроктын ўчүнчи ўлүүнэн отпöзин дээр, онон ёскöсин кычыртып, чийдирэр.

КЫЧЫРАРГА ҮҮРЭДЗРИ.

„Мал аш бистинг күчибис“ дэп куучын айткан кийниндэ, ол эрмэкти кычыртар. Үүрэнгэн улус, кörүнүп турган эрмэкти кörүп, үүрэдүүчинин ээчидэ айдыг, оны санаазына бэктэйлэ, сөстөрди слогторго бölүп, јаны сөстөр таал, онызын түнгэйлэп бичип турар. (1 стр.). Үүрэнгэн улус бүткүл эрмэкти (предложенияны), сости лапту билэлэ, алдында таныш слогторды туктырылбай кычырза - „ОЗО“ дэгэн сөстöг „О“ дэп звукты, буквани таныдар (7 стр.). Онон ары „ИЖИН“ дэгэн сөстöг „И“ дэп звук-ла буквани таныдар (8 стр.). Анайткан кийниндэ энг күч, туйукталар нэмэзи-звуктарды бириктирэри, оны јазап сананын откүргэжин, ёскözinэ буудырбас, кэрэк јаранганды ол болор.

ЧИЙЭРГЭ ҮҮРЭДЗРИ.

Баштапкыла уроクトоиг бастра эрмэкти, тангнаң сөстөрди түнгэйлэн чийэр. Звуктар бölүнип, буквалар танылганда, букваларды чийэри-лэ-таныштырар, анайтканда кэпкэ басканына-да, чийэр аайынча-да түнгэп чийзэ кэм-јок. Табынча таныш букваларданг эрмэкти, сөстөрди јаныс аай чийип турар. Эрмэктиг бажында, нэменинг адында салатан јаан букваларды, буквалар-ла таныштырганда, катай чийдирип таныдар.

мал аш бистин күчибис

бистин күчибис мал аш
күчибис бистин мал аш
бистин мал аш күчибис

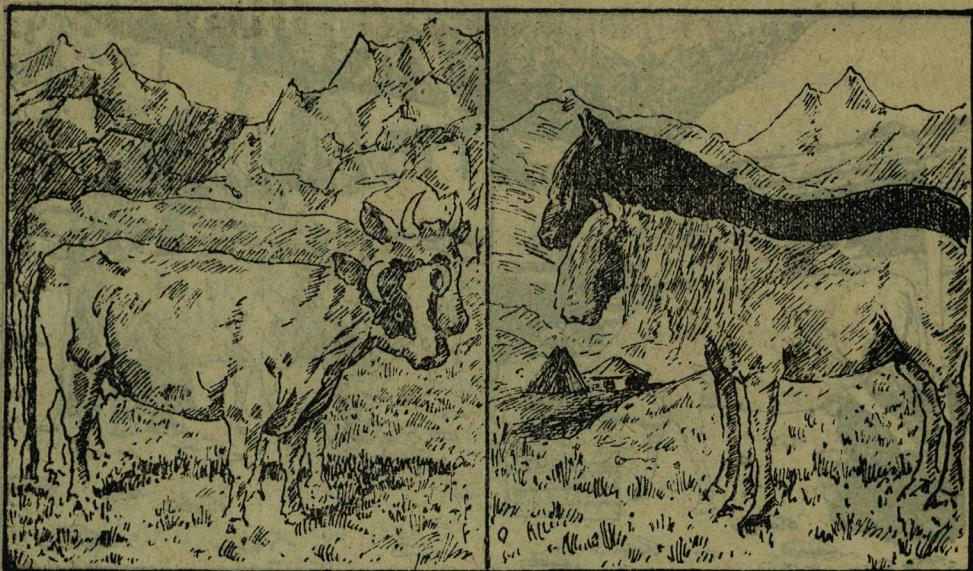
мал күчибис

ҮҮРЭДЭР КИЖИ БИЛЭР КЭРЭГИ.

Кычырарга бүтнүл эрмэк лэ үүрэдигэр.

Үүрэдүүчи „мал аш бистинг күчибис“ дэп айдарда, оны катап катап айдши, таигнааг јаныстанг турган сөстөрди көргүзүп уулап турар, үүрэнгэн улус оны ээчий айдар.

Јаныстанг тилгэн буквальдайг „мал“, „аш“, „бистинг“, „күчибис“ дэгэн сөстөрди көктöйлö, үүрэнгэн улусты таптырын, кычыртын турар. Андий сөстөрди үүрэдүүчи озо ажындра бэлэгтэп, бир канча сөстöнг эдип көктöйлö, онызынаг үүрэнгэн улуска бир канчадаиг сөстөрди бэрэлэ, бойына бир сөстöнг артgyар.

укту мал бистин күчибис

күчибис бистин укту мал

бистин күчибис укту мал

бистин укту мал күчибис

укту мал күчибис

Ол лозунгтынг сөстöри лапту бэктэлзэ, экинчى јолды кычыртар. Экинчى јолды туктырылбай кычырза, ўурэдүүчи санаазына јэткени ол. Оны лаптап кычырып болбозо, база катап бажынаиг бэри сөстöрди бэктэлтэр кэрэк.

Эн кэрэктүүзи ол бичилгэн „мал“, „аш“, „бистинг“, „күчибис“ дэп дöргт сös болор. Ол сөстöр санаазына бэктэлзин дэзэ оныг ончозын кэпкэ базылганына түүгдэп чийдирэр кэрэк.

Ўурэдэр книгэ.

„Укту мал бистинг күчибис“ дэп куучын айткан кийинндэ, оны база алдындағызы чылап таңгнаиг сöskö бөлүп санаазына бэктэлтэр.

озо күч байда болгон

күч озо байда болгон
байда озо күч болгон
мал озо байда болгон
озо укту мал байда болгон
аш озо байда болгон
мал аш озо байда болгон
мал аш бистин^{..} күчибис

БАЙ | ДА | БАЙ | УК | ТУ | УК |

бай озо мал ашту болгон
бай күч болгон
күчибис бистин^{..} байда
күч укту малда
мал ашту бай күч болгон
аш озо байда мал да байда болгон

БИС | ТИН | КҮ | ЧИ | БИС |

үүрэдэр книжигэ.

„Озо күч байда болгон“ дэп лозунгтын аайынча куучин айткан кийниндэ, таигнааг сөстөрди санаазына бэктэлтэлэ, „байда“, „укту“ дэгэн сөстөрди слогторго болжээр. Ол слогтордонг „бай“, „ашту“, „малда“ дэгэн јаны сөстөрди салыштырып, олорды чийдирээр.

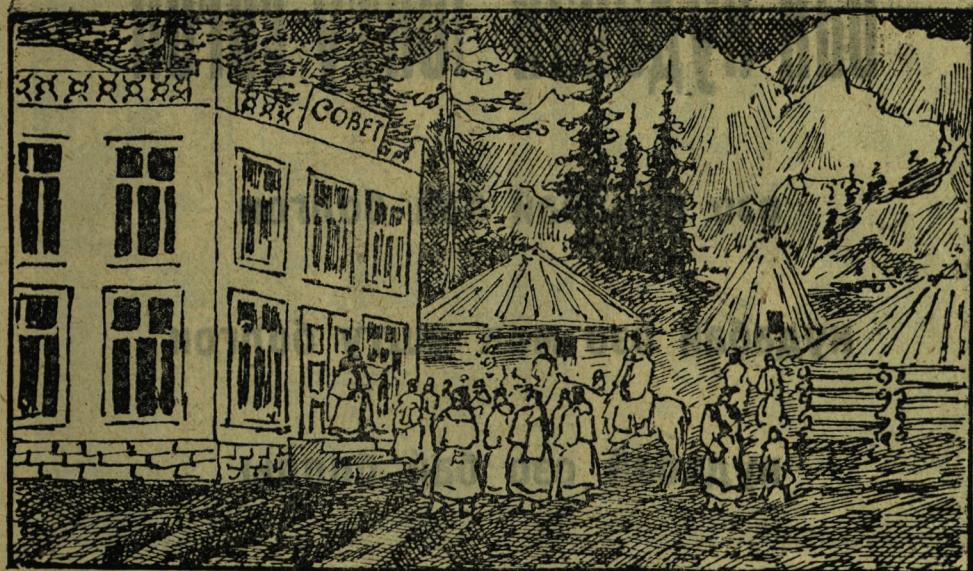
Учында „бистин^{..} күчибис“ дэгэн сөстөрди слогко болжээр көргүзэр, онзын кийниндэ јаны сөстөр салыштырага үзэрэх.

озо күч байда болгон јокту кулы болгон

[о | зо | | юк | ту | | ку | лы | | бол | гон |]

КҮЧ ОЗО БАЙДА МАЛ ДА БАЙДА БОЛГОН
ЈОКТУ АШ ЈОК КҮЧИ ЈОК
МАЛ ДА ЈОК БОЛГОН
БАЙ АШТУ КҮЧ БОЛЗО
КҮЧИ ЈОК ЈОКТУ КУЛЫ БОЛГОН
УКТУ МАЛ ТУДАЛЫ

БИС СОВЕТТИ АЛДЫБЫС

со	ве	т	и		со	ве	т
ал	ды	быс			ал	ды	

СОВЕТ БИСТИН КҮЧИБИС

СОВЕТТИ ТУДАЛЫ

СОВЕТ КҮЧ БОЛДЫ

КҮЧ ІОКТУДА БОЛДЫ

БАЙДА КҮЧ ІОК БОЛДЫ

БИС СОВЕТТИ АЛДЫБЫС

СОВЕТТИ ІОКТУ АЛДЫ

БИСТИН КҮЧИБИС СОВЕТ БОЛДЫ

БИС КҮЧ БОЛДЫБЫС

СОВЕТТИ ТУДАДЫБЫС

Бай кудабай юкту согон

озо кудабай бай болгон

кудабай озо мал ашту болгон

кудабай озо бай болды

күч кудабайда мал да кудабайда болгон

юкту согон аш юк күчи юк

мал да юк болгон

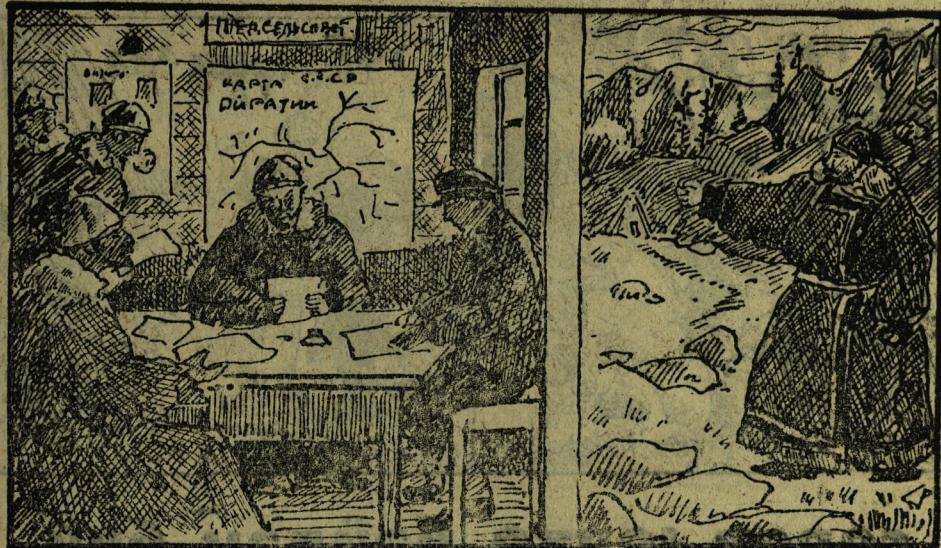
юкту согон бай кудабайда кулы болгон

бис советти алдыбыс

согон күч болды

кудабай күчи юк кулы да юк болды

совет нүчибис советти тудалы

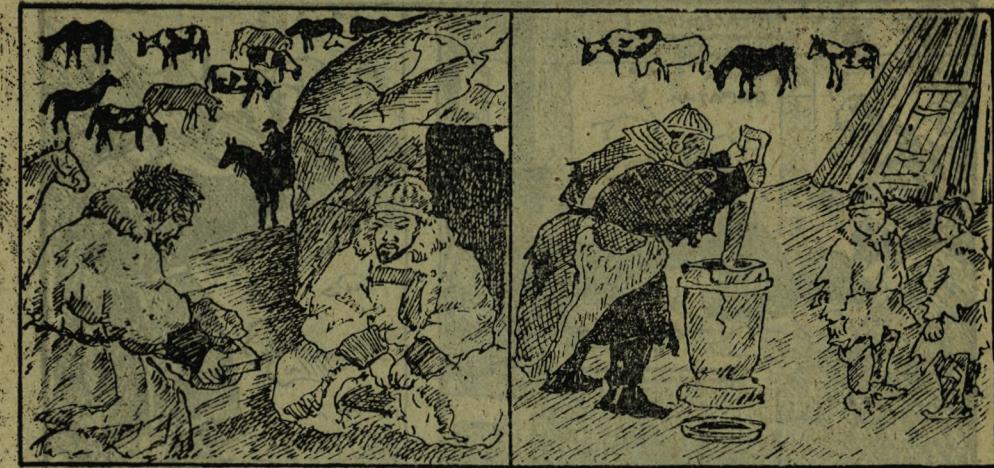

Совет байда эмэс бис кул эмэс

Э М | Э С

СОВЕТТИ ЙОКТУ АЛДЫ
СОВЕТ БАЙДА ЭМЭС
ЭМ БИС КУЛ ЭМЕС
ЭМ БИС КҮЧ БАЙДА КҮЧ ЙОК БОЛДЫ
ЙОКТУ СОВЕТТИ АЛДЫ
ЙОКТУДА КҮЧ БОЛДЫ
ЭМ БАЙ МАЛ АШТУ ДА БӨЛЗО
КҮЧИ ЙОК БОЛДЫ

Озо о зо Оо. 60.

совет юкто байдан бий болгон юкту ижин эткэн

юк | то | бай | дан | эт | кэн

озо байдан бий болзо
юктудаң кул болгон
кудабай малдаң эт алды
согон эт юк болды
кудабайда мал болгон
согон оо ижин эткэн
куда оо ук этти
согон юкту да болзо
совет оо күч алды
согон күчи совет болды

ижин, и жин И и

Озо бай бичиккэ ўүрэнэр аргазы
бар болгон, јоктудын күчи 1этпэгэн

б	и	чик	к	э	бичик
ү	үр	эн	эр	үүрэн	
ар	га	зы		арга	
жок	ту	дып	жоктүзү	байдып	
јэт	пэ	гэн	јэткэн		јэтти

СОВЕТ ЁКТУГА ҮҮРЭНЭР АРГА АЛДЫ ЁКТУДЫН БИЧИККЭ ҮҮРЭНГЭНИ АРГА БОЛДЫ

БАЙДЫН ИЖИН ЙОКТУ ЭТКЭЖИН

БИЧИКТИ ЙҮРЭНЭР БОЛДЫ

БИЧИККЭ ЖЭТКЭН ЙОКТУ ҚҮЧ БОЛДЫ

БИЧИК ІОКТУГА АРГА БОЛДЫ

ҮҮРЭНГЭР Ү ҮР ЭН ЭР ҮҮР

OBJECT-ON-TABLE

Y y P p Ÿ Ÿ Ţ Ţ

ро, ри, оро, иир, ири, ѫр, ѫри.
ro, ru, oро, иир, ири, ѫр, ѫри.

СОВЕТ ЙОКТУДЫН АРГАЗЫ

ОЗО БАЙ ИЖИН ЭТПЭГЭН

ИЖИН ЙОКТУ ЭТКЭН

БАЙДА ЎҮР МАЛ БАР БОЛЗО

ЙОКТУДА АШ ЙОК, МАЛ ДА ЙОК БОЛГОН

БАЙДА ЎҮРЭНЭР АРГА БАР БОЛГОН

ЙОКТУДЫН КҮЧИ ЖЭТПЭГЭН

ЙОКТУ СОВЕТТИ АЛДЫ

БИЧИККЭ ЎҮРЭНЭР АРГАЗЫ БАР БОЛДЫ

СОВЕТ ЙОКТУГА ЎҮРЭНЭР АРГА АЛДЫ

СОВЕТ БАЙГА АРГА ЭМЭС

ЭМ ЙОКТУДЫН АРГАЗЫ БИЧИК БОЛДЫ.

Совет-Йоктуга арга.

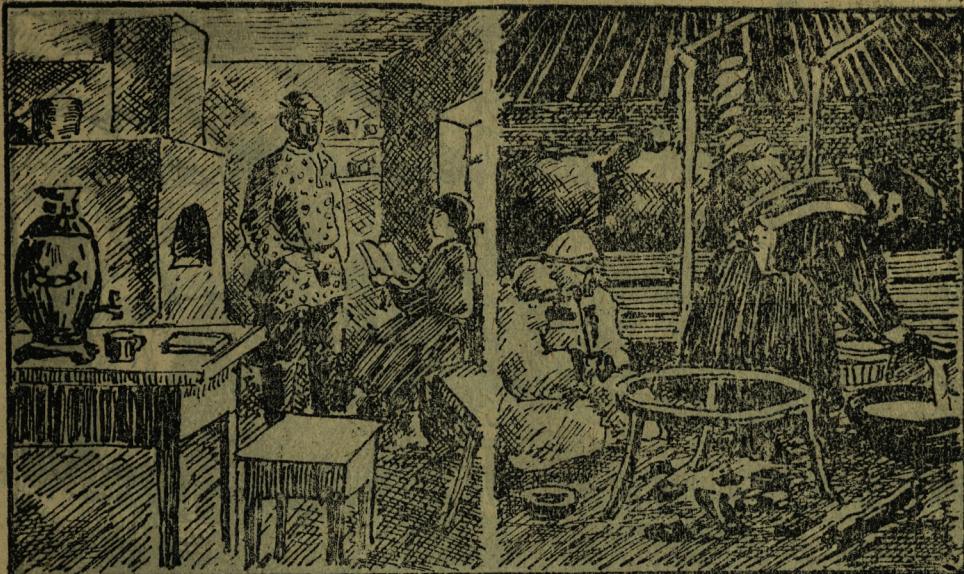
Оо, Ии, Ўү, Рр.

Оо,

Ии,

Ўү,

Рр.

КИР БИЧИК БИЛБЭСТИН ТЭМДЭГИ АРУ ЧЭК ЙҮРГЭНИ ЙҮРЭДҮҮДИН БЭЛЭГИ.

бичик билгэни арга

кир бискэ байдаа јэткэн

бичик, бичиК, Кк, бэлэк, бэлэк, билэк, билэк,
ару, а ру, Аа, Аа, раак, раак, ада, ада.

адару, а да ру, адар, адарУ

Уу. Уу.

Озо бай күч болгон.

кэбэри ару кээн болгон
јокту байдын ижин этти

киргэ алдырды.

Озо байга уккур јокту
эм советкэ отурды, кэрэк этти.

Советкэ чэк јүрээ кэрэк.

Бийлэр, байлар,abyстар, камдар, јарлыктар иштиң албатызына ёчтү болуп каанга кулдандырды.

Каан озо бисти бичиккә ўрэтпәгэн.

Озо бий, бай, кам, јарлык
бисти каанга кул этти.

Бискә озо ёчтү болгон
каан кулдары әм јок

Советкә баралық анда күч бар.

кулдар Дд. Дд. дәген, ардак. дәгән, ардак.
каан Нн. Нн. ногон, бәлән. ногон, бәлән.
иш Шш. Шш. аш, Алащ, шор. аш, Алаш, шор.

б Эмди бис кааннаң бош.

Бийлэр, иштий албатызына ѿчтү болгон.

Байлар, байлэр, абыс, камдар, јарлыктар
јоктуды кара албаты дэгэн.

Бис бичик билбэгэндэ қаан, бий лэ бир болуп
бисти кулданды. Совет кэлэлэ бискэ
куч јэтирди. Бисти бичиккэ ўүрэтти.

Бис эмди бичик билэрибис. Озо қаанга кул
болгон јоктулар эмди бош, советкэ отурды,
советтий кэрэк ижин этти. Эмди јоктудын-да
балазы ўүрэнэр болды. Јокту бичик билгэ-
ни советкэ арга. Озо кул болгон јокту
эмди бош, јадар кэрэгин јаандырар болды.

I II III IV V VI VII VIII IX X.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10.

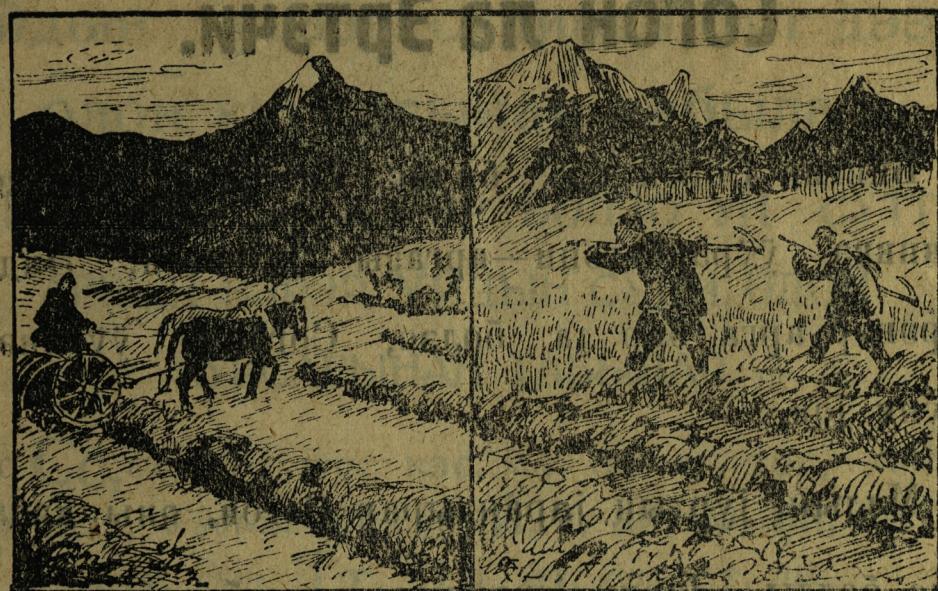
Эртэгидэ юктузы байы ла каланды түнэй салган.

Каан каланды бай ла юктуга бир
түнэй тэкиши салды. Юкту байга
кату ишкэ турала каланды бэрэр
болды. Советкэ бай да юкту да
ошкош болды. Совет юктуга калан салбады.

Кулы, ыы, ыы, совет кул юк.

Салар, сал, пл, пл, совет юктудан калан албады.

Бийдин, байдын баш билэри токтоды. Эм-
ди башкарууды колына юкту алды. Озо кул
кижи үүрэргэ аргазы юк, шыралганду болгон.
Бай ижин этпэгэн, юкту кулга эттиргэн. Бай-
дын балазы бичиккэ ўүрэнди, юктудьн бала-
зы байдын малында турдь. Эмди юктудьн бала-
зы бийдин балазы ла биргэ отурды, би-
чиккэ ўүрэнди.

Мал азрап Іэр иштэгэни шагай ойнооры эмэс.

Мал азраары ойын эткэни эмэс.

Іэр иштэ, мал азра, тэгин отурба.

бэлэ. Ээ, Ээ бэл кэрэ энэ бэл, кэрэ, энэ.
іэр, Jj, Ii jaан најы іаан, наіы.

Малдын чэдэнни.

Багай укту малдын азралы тэмэй болор

Јылу чэдэнгэ турган малдын азралы эбэш.

Азраган кижигэ барышту да болор.

Чэдэн ичи јылу ару болзо малга амыр.

Ол ээ болгонына да јакши. Совет бискэ ўүрэдү
бэрди. Бичик бискэ шыра эмэс арга болды.

Совет кучи бискэ арга

Согон ла Эртэчи.

Бистин Согон озо бичик билбэгэн. Ол озо бичиккэ ўүрэнбэгэни—аргазы јэтнэгэн. Эмди ўүрэнэр арга бар да болзо, Согондо ўүрэнэр күүни јок,

Малын, јуртын јаандырар Согон, оны кичээбэс болды. Јэрин јаандыра иштэбэс јэри ээн турды. Малы јылынар јэри јок, калтыраар болды. Туура кижинэн арга бэдрэбэс јалку болды.

Эртэчи болзо оо түйэй эмэс. Совет башкаруу кэлэлэ бичик јэтирди. Эртэчи бичик билэр болды. Бичик тэ билэр, туура кижинэн арга да угар, малын јаандырар болды. Якины азраган малдан Эртэчи барышту болды. Эртэчи балдары бичиккэ ўүрэнди. Бичик шыра эмэс, арга болорын Эртэчи билэтэн.

Ойлуу ишээ кижини јаандырар.

Үйдүн тузазы судиндэ, сүт дээзэ
олон курсагынаң табылат.

ЈАКШЫ КУРСАК БЭРЭР БОЛЗО УЙ СҮТТИ
АРБЫН БЭРЭР. Үйдүн сүди олон
курсагынаң табылар.

Эс Сс, Сс, түс, түс, кэс, кэс, ас, ас, тос, тос.
Үйдүн, Үйдүн, уй, уй, Й, ў, ай, ай, ой, ой.
сүт, сүт, Тт, Тт, ат, ат, от, от.

Малдын лийтэн олонин бодоштыра
этпэгэжин яан кар түшсэ, яаскыда
мал эртэ яранбай турар. Мал азрай-
тан олонди яйдан тура бэлэттэ. Яан
укту малга яиир курсакты арбылу бэр,
оок малга кирэлэй бэр.

Айл журтка ээ болгон уй улус малды
тэкиши азрашсын. Балдарын бичиккэ
үүрэцсин. Бичик билгэни бойына да
яакшы, айл журтына, мал азраарына
да туда болор.

Уйдын азралы.

Бистин Алтай улус уйын јакшы азрабайтан да јэтрэ ничээбэс тэ. Олор олонди дэ ас эдэр. Олонди арбылу этсэ дэ бодолы юк азраар. Олордын јакшы ла дэгэн азралы— олонди чэдэн ичинэ јайа саларда, уйы оны оодо базат. Анда туза юк туре.

Уйдан элбэк туза алар дэгэжин, олонди дэгин јэргэ үрэбэс кэрэк. Оны олон салгышка салар юлду. Уйга Ѣылу чэдэн тутса карын јакшы болор. Йылу чэдэнгэ турган уй олонди ас јиир, сурлу јакшы болор.

Андый бир уйдын суди јэргэ турган эки уйдыйнай артык болор. Іаан укту уйлар бистин оок уйлардаң сүтиэ дэ эткэ дэ чик юк артык болор. Іаан да оок та уйдын азралы түнэй болор.

Іаан укту мал, уй азраарга күурэн.

100, 200, 300, 400, 500, 600, 700, 800, 900, 1000.

Агаш албаты Йонго Йоожо оны
кичээп көр.

Öö, Пп. Со, Пп.

АГАШ—ШУУРГАН КЭЛГЭЖИН ШИБЭЭ

АГАШ ОРӨКӨ АЙЛ ТУТКАН КИЖИЛЭРДИН
ДОЗЫЛУ НАЛЫЗЫ

АГАШТЫ ОЙИ ЙОК ЙРЭГЭНИ—БОЙЫН ТҮРЭДИП ТУРГАНЫНА ТҮНЭЙ

АГАШТЫ ЙОН АЙЛУ БАШТУ ТУДЫНАР ЙОЛДУ

АГАШ СУУДАН ТЫНЫШ ТАРТАР, ОЛ КҮЙГЭК ЛЫЛДА АРГА БОЛОР.

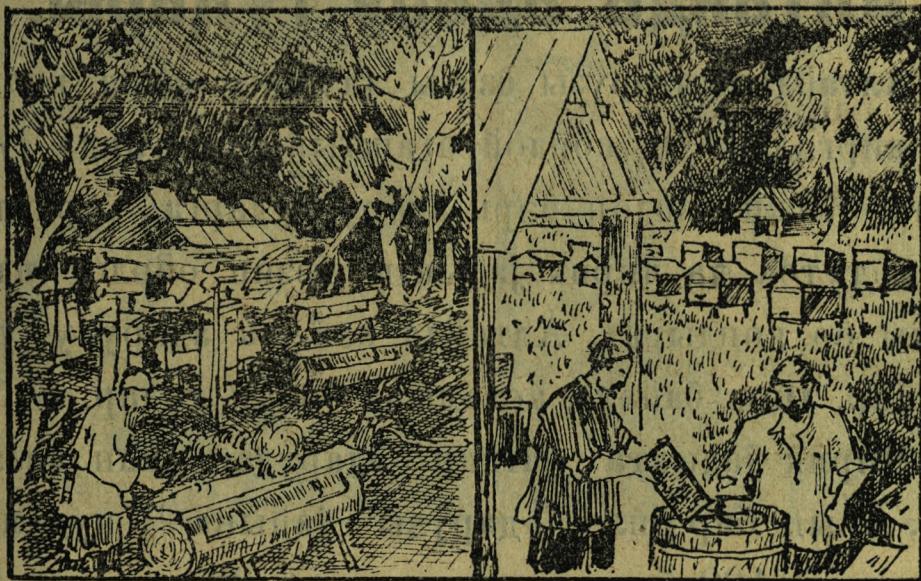
АГАШТЫ КИЧЭЭР ЮЛЫ.

„Барда бодобос, јылыйганда ийлайтан“ дэп оруустын кэп сёзи бар. Бис база андый. Бистэ јööжö кöп болзо, бис оны кысканбас та, oo килэбэс, оныбыс туузылып барза, oo килэп турарыбыс.

Агашты алып кöröлик. Бистий Алтайда аайы јок кöп агаш туро. Совет башкаруу агашты албатыга бэргэн. Агаш эмди албаты колында, ол албатыга јööжö болды. Бистий эдилэнгэни-бис кöдүрэ агаш болор.

Кандый да юарт оны кэрэктэп эдилэнэт, јартын айтса кысканбазы коркушту. Бис агашты јыгала кэрэктүүн алып, кэрэги јогын таштап саладыбыс. Агаш малга, нэлэ тындуга шибээ болордо оны кысканар кэрэк, јаскыда ѡрт салбагар.

Јэргэ одуланып от салза, оны ёчиригэр. Бир туруннап тоозы јок кöп агаш ѡртёлёт.

Адару азрагар, адарудың азра-
лында астам бар.

НГ, ММ. Жан, м. м.

Кээн Алтай адаруга јараар.

Алтайдың јэриндэ јööжö—туу тайказы, агаш
ölöni. Бистин туулардың мээстэри јаскыда ка-
рынаң эртэ айрылып, көкölöni öзип, чэчэги
јайылып јэрди јарандырат.

Май айдың 15-тэ (15|V) јас сүрлү кийиминэ
јаранат. Ол чэчэктэрдэй солоны да кэбэри та-
былар. Јайдың јараш чэчэги адаруга мёт алар-
га јакшы. Анайдарда бистин јараш Алтайга
адару тудар кэрэк. ол Алтайга сүрэкэй јараар.

Алтайда адару тудары.

Алтайдын адарузы озогы ла бойы кижи колына киргэлэк. Ол кёндöй агаантын чиригиндэ юртаар. Кижи озодон бэри адару дударга ўүрэнди. Оны тутса да чирик јадыкты кэзип ойоло, адаруды оо кондырат. Алтайда каа-јаа адарулу улус бар. Оны байала астамына болуп тудар.

Чирик јадыкта јаткан адарудаң јаан астам јок, онын бир билэ адарузы јайына $\frac{1}{2}$ пуд мёт бэрэр. 50-100 билэ адарулу улус 25 пудтаң 50 пудка јэтрэ мёт алар.

Мёттий орто баазы 10 салкобойдоң болзо 250—нэн ёрө 500 салкобойго јэтрэ ару астам алар. Рамду улэй онон көп артык астамду, ол тэгин адарудаң мётти 4 катап артык бэрэр.

Рамду 50 улэй јайына бэрэр мёдин бодогор.
Бир 100 улэй нэни бэрэр?

1918

1918. 1920, 1923, 1924, јылдарда Ойрот јэриндэ адарулу улэйлардын тоозы.

(Сведения взяты из эконом. и статистического обзора Ойр. Авт. Обл. изд. ОИК-ом в 1925 г.).

1920

29483.

1923

27000.

23912

тöнöш.
рамду - 3088.

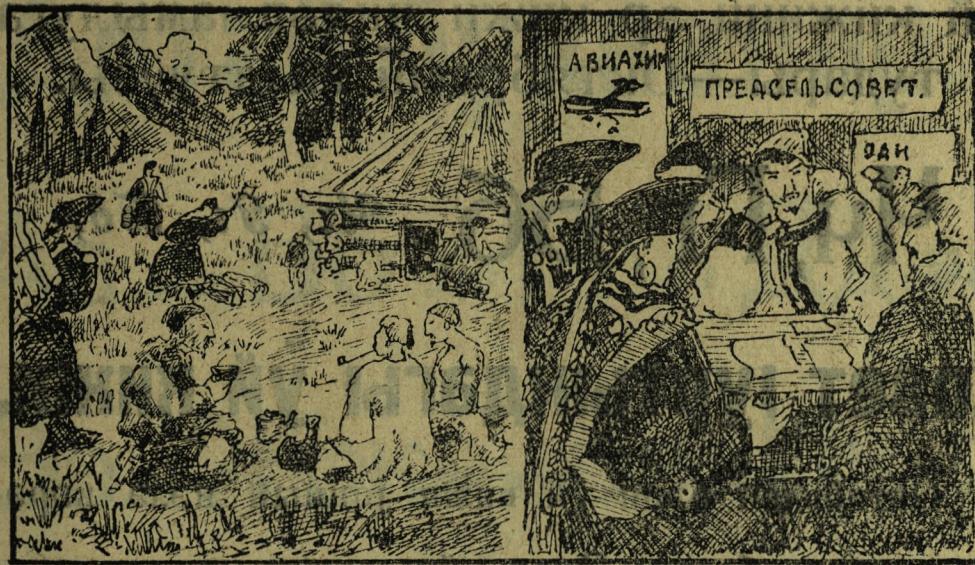
1924

38764.

33577 тöнöш улэй.

5187 рамду улэй.

100,000.

Озо ўй кижини кижигэ бодобойтон.

Жж, Зз. Жж, Зз.

Эртэги ўй кижи.

ЎЙ КИЖИ ОЗО ЖАМЫГА ТУРБАС, ІУУНДУ ЈЭРГЭ КИРИШПЭС, ЭР УЛУС ЛА КОЖО ОТУРУП ҚЭРЭКТҮ ЭРМЭК КУУЧЫНДАБАС, ОНДО ЎН ЙОК БОЛГОН. ЈЭР КЭЗЭРДЭ ЭР КИЖИ ЎЛҮҮН АЛАР, ЩИКИДАГЫН АДЫНА ЈЭРДИН ЎЛҮҮЗИ ДЭП БИЧИЛБЭС БОЛГОН.

ЎЙ КИЖИ ОЗО НЭ БОЛДЫ ДЭЗЭ? САДУДЫН ЛА НЭМЭЗИ БОЛГОН. КЫСТЫ ЭРГЭ БЭРЗЭ, КАЛЫН—КУЙКАНЫ ЛА КӨП БЭРГЭН КИЖИ АЛЫГ БАРАР ІАҢДУ БОЛГОН. ОНЫ АДА-ЭНЭЗИ, АГА-ҚАРЫНДАЖЫ САДАТАН. ЭР УЛУС АЙЛДАП ЙОРТСО, ЩИКИДАГЫН АДЫНА ЈЭРДИН ЎЛҮҮЗИ ДЭП БИЧИЛБЭС БОЛГОН.

АНАЙДА НЭЛЭ ИЖИН ЩИКИДАГЫН АДЫНА ЈЭРДИН ЎЛУС ЭРГЭ БЭРЗЭ, КАЛЫН—КУЙКАНЫ ЛА НЭМЭЗИ БОЛГОН. КЫСТЫ ЭРГЭ БЭРЗЭ, КАЛЫН—КУЙКАНЫ ЛА НЭМЭЗИ БОЛГОН. КЫСТЫ ЭРГЭ БЭРЗЭ, КАЛЫН—КУЙКАНЫ ЛА НЭМЭЗИ БОЛГОН.

ЭМДИ ОЗОГЫДЫЙ ЭМЭС. СОВЕТ БАШКАРУУ ЩИКИДАГЫН АДЫНА ЈЭРДИН ЎЛҮҮЗИ ДЭП БИЧИЛБЭС БОЛГОН.

Үй кижины эр кижи чилэп јамылуга тудары—Октябрдын шылтуузы.

Чч, Гг, Бб, Чч, Гг, Бб,

Совет йуртындагы үй кижи.

Октябрдаң бэри үй кижи јонның нэлэ кэрэгинэ тураг болды. Эмди үй кижи эр кижи лэ түйэй јамылуды да тудар, јамылуга да туттыраг учурлу. Жерди кэстирип ўлүүн тэй алар, бастра С.С.С.Р. ичиндэ кэрэк башкарыжар болды.

Совет башкаруу үй кижиниң јүрүм—јадыжын жәнилтәргэ күјүрәнэт. Үй улус эри лэ айрылышса, ўлүүнэ чыккан жэри әриниң колында турал калбазын дэп, жэр кэрэгиндэ турган Комиссариаттый органдарын аյктастын дэди.

Оны анда јаргы әдәргэ тутсын дэп кичээйт. Үй кижи бичиккэ ўүрэнзин, јонның нэлэ кэрэгинэ турзын дэп күјүрәнэт.

Үй кижи! Јонның кэрэк ижинэ тур, јаны јүрүм јарандырага болыш!

Алтай буквалар.

Аа *Аа* Бб *Бб* Гг *Гг* Дд *Дд*

Ээ *Ээ*, Жж *Жж* Зз *Зз* Ии *Ии*

Йй Кк *Кк* Лл *Лл* Мм *Мм* Нн *Нн*

Нн *Нн* Оо *Оо* юю *Юю* Пп *Пп*

Рр *Рр* Сс *Сс* Тт *Тт* Уу *Уу*

Үү ў ў *Үү* Чч *Чч* Шш *Шш*

Ыы *Ыы* Йй *Йй*

Тоо.

1 бир	60 алтон	I
2 эки	70 јэтон	II
3 ўч	80 сэгизон	
4 дöрт	90 тогузон	III
5 бэш	100 јüс	IV
6 алты	200 экијүс	V
7 јэти	300 ўчјүс	VI
8 сэгис	400 дöртјүс	
9 тогус	500 бэшјүс	VII
10 он	600 алтыјүс	VIII
11 онбир	700 јэтијүс	
12 онэки	800 сэгисјүс	IX
13 онўч	900 тогусјүс	X
14 ондöрт	1000 бир мун	
15 онбэш	2000 эки мун	XI
16 оналты	3000 ўч мун	
17 онјэти	4000 дöрт мун	XII
18 онсэгис	5000 бэш мун	
19 онтогус	6000 алты мун	
20 јиирмэ	7000 јэти мун	
30 одус	8000 сэгис мун	
40 дöртён	9000 тогус мун	
50 бэжон	10000 он мун	

Орус бичик.

Ель - чиби	Пень - тёпöш
Кедр - мёш	Здесь - мунда
Лес - агаш	Угол - тоолык
День - түш	Уголь - кёмир
Тень - кёлёткө	Тьма - карачкы

Наша темнота - наследие прошлого - бистин
бичик билбэс сокорыбыс озогының энчизи.

Учение наша сила - ўүрэдү бистин күчебис.

Знание - путь к коммунизму - бичик билэри
коммунист јолына баар јол.

Ее, Ъ.

Ясли - ёлой салгыш	Партия
Грязь - кир, балкаш	Песня - кожой
Тятя - ая	Россия - Орус јурты
Дядя - таай	Япония - Япон јурты
Я - мэн	Бия - Бий суу
Братья - карындаштар	Чуй - Чуй суу

Яя.

Война—јуу	Свобода	Жайым јүүрүм
Воин—чэрүү кижи	Воля	
Войска—чэрүү	Вина—буруу	
Власть—башкару	Вождь—башчы	
Вольный—жайым	Разговор—эрмэк	
Свободный—бош	Выбирать—талдап тудар,	
Совет—жёп	талдаар	
Вы—слэр	Выдра—камду	

Война нас истощила—јуу бисти чучыратты.

Ленин—вождь пролетариата—Ленин—пролетариаттын башчызы.

Наша война, война против старого мира, война за коммунизм и за уничтожение войн—бистин бу јуу—эски жайла јуулажар, коммунист жайы учун јуулажар, катап кийниндэ јуу чыгарбастын јуузы.

Вв.

Щи—кёчө	Защищать—корыыр
Ищи—бэдрэ	Общество—жон
Щека—жаак	Помощь—болыш
Пища курсак	Нищий—тэрбэзэн
Еще—база	Товарищ—нёкёр

Грамота—опора трудящихся—үүрэдүү—иштин албатызынын тайанары. Нас защищает могучий красноармейский штык—бисти кызыл чёрудин күчтү јыдазы корып туру.

Щщ.

Палец—сабар.

Месяц—ай.

Молодец—күлүк.

Прицел—мылтыктың каруулы

Овца—көй.

Солнце - күн.

Цель капиталиста нажива, наша цель коммунизм—капиталисттың кичээгэни јёйжö јёр, бистин кичээрибис коммунист ўурэдүүзи.

Ц Ц.

Пахать—јэр сүрээр.

Ехать—јортор.

Холод—соок.

Махать—умдаар.

Хорь јоомойын.

Илохо—коомой.

Мы хотим мира—бис јулашпай јөптү амыр
јадар санаалу.

Армия царя служила захвату новых стран—
кааный чэрүүзи јаны јэрлэр јуулан алар кэрэ-
гиндэ турган.

Красная армия щит угнетенных и меч обез-
доленных—кызыл чэрү—кыстаткандардың шибээзи,
аргазы чыккандардың ўлдүзи.

Х Х.

Флаг—мааны.

Кафтаң—каптал кийим.

Февраль—јылдың экин-
чи айы.

Дрофа—тоудык.

Федор

Фекла

Фома

Филип

кижиний ады,

Советская власть отдала рабочим фабрики—
совет башкаруу фабриктарды ишмэцчилэргэ
бэрди.

Φφ.

Союз—биригүн јөп эткэни.

Юг—күн түштүги.

Юрта—айл.

Люди—кижилэр.

Юлия

| кижиний ады.

Юрий

Крепите Союз рабочих и крестьян—ишмэцчи
лэ крестьяндардый Союзын бэктэгэр.

Юные Ленинцы—смена комсомолу—Ленинның
јаш пионерлэри комсомолды сэлийтэн.

Южные склоны наших гор весною рано очи-
щаются от снега—бистин мээстэр јаскыда кар-
дан эртэ ачылатан.

Юю.

Кызыл Октябрь.

1917 йылдың октябрьдүн 25-тә ЛЕНИНГРАДТЫҢ ИШМЭКЧИЛЭРИ КАПИТАЛИСТТАРДЫҢ БАШКАРУУН АНТАРА САЛДЫ. ОНЫ ЭЭЧИЙ БАСТРА ОРУС ЖУРТЫНЫҢ ИШ ЭДЭР АЛБАТЫЗЫ ТУРА ТҮШТИ. БАСТРА БАШКАРУУ ИШМЭКЧИ, КРЕСТЬЯН, СОЛДАТТЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КОЛЫНА КИРДИ.

СОВЕТ БИСКЭ ЖЭРДИ, ФАБРИК—ЗАВОДТЫ БЭРДИ.

ИШМЭКЧИ—КРЕСТЬЯНДАР АКТУ БОЙЫНЫҢ БАШКАРУУ ЖУРТЫН ЖАРАНДЫРАР ДЭП КИЧЭЭДИ. ЖЭР, АГАШ, ФАБРИК—ЗАВОДТОР ГОСУДАРСТВОНЫҢ АКТУ ЙӨӨЖӨЗИ ДЭП ЖАР БҮДТİЙ.

Помешкистардың кул-култур жаңы вожоды. ЖЭР ИШТИНГ АЛБАТЫЗЫНЫҢ КОЛЫНА ТАБЫШТЫ. ГОРОДТЫҢ ИШМЭКЧИЛЭРИ ФАБРИКТАРДЫ БАШКАРАРЫНА ЎЎРЭНДИ.

Бис Советтэр учун туруштыбыс.

АНАЙЫП ЭТКЭНИ ТЭЛЭКЭЙДИН БАЙЛАРЫНА ЖАРАБАДЫ. ОЛОР СОВЕТ БАШКАРУУН ЙОК ЭДЭР ДЭП ЙӨП БҮДҮРДИ. БИСКЭ УДУРЛАЖЫП ЖУУЛАШТЫ. 4 ЫЛГА ЧЫГАРА БИС БАШКРУУБЫСТЫ КОРЫП ТОРОЛОЙ, ТҮРЭЙ ЖУУЛАШТЫК, АРТ УЧЫНДА ЖЭНДИК.

Бистинг күчибис Советтэ.

Эмди бис айл-журтыбысты көдүрүп турубыс. Жүрүмийбисти жаңыртып ЖАРАНДЫРАРГА КЭРЭК. Ол орто јалчы да биригэр учурлу. Јалчылар, малчылар, онон-да ёскö иштиң улузы ишмэкчилэрдин бир салаазы болор учурлу. Бистинг Кызыл Октябрь јалчы-ябыр улуска ишмэкчи-кесестьян ла түнэй Совет башкруузын тэн бүдүрүжэргэ учур бэргэн.

Бистинг күчибис Советтэ, күч ишмэкчи лэ крестьяндыны болды.

Совет башкаруудын учуры.

СОВЕТТЭРДИН БАШКАРУУЗЫ КРЕСТЬЯНДАРЛА БИРИК-КЭН ИШМЭКЧИЛЭРДИН БАШКАРУУЗЫ БОЛОР.

БИСТИНГ СОВЕТТЭР ИШМЭКЧИ КРЕСТЬЯНДЫЙ. БИСТИНГ ЗАКОНЫБЫСЧА (КОНСТИТУЦИЯНЫГ) ДЕРЕВНЭДЭ, КÖЧКИН УЛУСТА БОЛЗЫН, ЙÜС КИЖИ БАЖЫНА, БИР ДЕПУТАТ ТУДАР. ОЛ ДЕПУТАТТАР ІУУНДУ ЈЭРДЭ ТУДЫЛАР.

ГОРОДТОРДО 1000 КИЖИ БАЖЫНА СОВЕТКЭ БИР ДЕПУТАТ ТУДАР. ЏААНТАЙЫН ИШТЭП ОТУРАРГА СОВЭТТЭР ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕТ ТУДАР. АЙМАКТЫН ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕДИ АЙМАКТЫН ІУУНЫНДА ТУДЫЛАР.

ЈУРТТЫН ЭНДІААН ТӨС БАШКАРУУЗЫ БАСТРА Союзтын Советтэрининт Іууны.

(Всесоюзный Съезд Советов).

БАСТРА Союзтын Советтэрининт ІУУНЫНА ДЕЛЕГАТТАР ГУБЕРЛЭРДИН, ОБЛАСТТАРДЫН, РЕСПУБЛИКАЛАРДЫН ІУУНЫНДА ТУДЫЛАР.

КРЕСТЬЯН, ЏАЛЧЫ, ИШМЭКЧИ БОЛЗЫН, БОЙЫНЫГ ТУТКАН КИЖИЛЭРИ АЖРА ГОСУДАРСТВОНЫГ БАШКАРУУНА КИРИЖЭТ.

БИСТИНГ СЕЛЬСОВЕТТЭР, АЙМАКТАРДЫН СОВЕТТЭРИ НУРГУЛАЙ КРЕСТЬЯН УЛУСТАНГ БҮДЭТ.

ЭМДИ БИСТИНГ ЭНДІААН ДЭГЭН КЭРЭГИБИС АЙМАКТЫН, СЕЛЬСКИЙДИН СОВЕТТЭРИН ЇАРАНДЫРАРЫ.

СОВЕТТЭРДИ КÖНДÜКТИРЭРГЭ КЭРЭК. КÖБИЗИН СОВЕТТЭ БАЙЛАР ОТУРАТ. ТЭКШИ АЛБАТЫНЫГ КЭРЭГИ УЧУН ТУРУЖАР ЭМЭС, ОЛОР БОЙЛОРЫНЫГ ТУЗАЗЫНА ИШТЭЙТ.

Андый улус бискэ КЭРЭГИ ЁК. СОВЕТКЭ ЏАЛЧЫДАНГ БА, ЁКТУ БА, ОЛ ЭМЭЭЗЭ ОРТО КРЕСТЬЯНДАРДАНГ ТУДАР КЭРЭК. СОВЕТТЭР ЁКТУДЫ КОРЫГАДЫЙ БОЛЗЫН. БИСТИНГ СОВЕТТЭРДЭ ЏАЛЧЫ—ЈАБЫР УЛУС АС.

СОВЕТТЭРГЭ ТАЛДАМА ЈАКШЫ ДЭГЭН БҮДҮМЧИЛҮЙ ЖАЛЧЫ УЛУСТЫ ТУДАР КЭРЭК. ОЛОР АНДА БИСТИНГ УЧУН, БАСТРА ИШТИНГ АЛБАТЫЗЫНЫГ КЭРЕГИ УЧУН ТУРУШСЫН.

Алтай автономия областка айрылганы.

Озо каан бапкаруузы алтай үлусты нэлэ болуп куурын мэкэлэп турган. Ак каанга багарда, Алтай јэринэ түура албаты турбас, јуртабас, албатынын јан-кылыгын буспас, онон да ёскö бэрэр болгон кайралдары кён болды.

1912 јылда јэр кэзү дэп нэмэ танты. Алтай үлустын јэри артык болды дэп, каанын кабинеди бойна алды. Андый јэргэ мал тургускажын, кабинет мал бажына акча салды. Алтайлар мал ла азранын турган албаты бололо, малынын одорын блаадарда, малын улус астадар болды. Артык дэгэн јэргэ кёчкин чыгарды. Оны эткэни јайзандар ла орус бийлэр болды

Онон ёскö каанын чындык кулдары абыстар болгон. Крэс агааш кадайла, 5 чакырымнаң бэри кам камдабас дэп, бийлэргэ биригии, јарлан турглады. Кажы бирдэ эки-бир кижи кам камдатса, оны кату јаргыга тудар дэп коркуутты, ол эмээз крэскэ түшсэ, анда јаны айрылар болды. Каан ол шилээмир кулдары-ла алтай албатыны јүзүн-јүүр нэмээ кыстап јэр ўстүнэн јок эдэргэ санады.

Совет башкаркуудын найралы.

Јэ, Совет башкаркуудын сагажы андый эмэс болды; **кандый да албаты, көп болзын, ас болзын, башка айрылып, бойы алдынаң һадар аайын бэдрэзин дэп, 1917 ылда ноябрь айдын экинчи нүниндэ закон чыгарган. Мундый найрал Октябрдын шылтуузы болды.**

Совет башкаркуудын јаңында кандый да албатыны кыстабас, кулданбас учурлу; оок-тээк албаты бойынын күүни-лэ, табыла јуртаар учурлу. Аидый закон чыккан учун, бис Ойрот албаты башка автономия областту болотоныбыс дэи сурак эдэрибистэ, ичкэри јаң башкаркуу андий-мундый дэбэй, сураганыбысты бэрди.

Эмди бис башка областту болдыбыс. Мунайары аайлу-башту башкарлыны јадарыбыс бистин бойыбыста. Онын учун област кэрэгийн нэлэ ижинэ кичээн јүрээр кэрэк. Бу мунайны алдынаң автономиялу болуп айрылганыбыс уктын укка, ўйянин ўйэгэ ундуулбас куучын болзын.

Советтий Социалист Республикаларының Союзы канайда бүтиэн.

Октябрдың революциязының кийнинде озгы Орус јуртында (Россияда) бир кәзәк Советтий республикалары бириккән. Олордың ижи-кәрәги тудуш жаңыс болгон учун, öмölöжип актар ла да тартышкан, айл-јуртын да кожо тыныдып, жаңы јүрүмин öмөлә жарандырган.

1922 јылда декабрдың 30 күнинде Москва-да ол советтәрдигүл республикаларының јуунында жозылу јэтрә биригәр дәп јөп бүдти.

Анайткан учуры-бузылган айл-јуртты жарандырарга јәнил, Совет башкаруудың öчтүләри лә дә öмölöжип тартыжарга күч болор кәрэгиндә бүдкән.

Анаң öскө-нәлә сөök албаты жайымдалып тыйызын, жаңы республикалар бүткәжин, эскизи лә бириксин дәп эткән.

Советтий Социалист Республикаларының Союзын эткән кәрәк-учуры ол.

Бажында оо Орустый Социалист Федеративный Совет Республиказы (РСФСР), Украина (УССР). Белоруссия (БССР)-ла Кавказтың ары учындагы Социалист Федеративный Совет Республиказы (анда Грузия, Армения, Азербайджан) киргән.

Ол республикалар ончозы албан күч лә эмәс, акту бойлорының күүни лә киргән.

1925 јылда Союзка Туркмен, Узбек дәп эки республика киргән. Жада тура тәләкәйдигүл ишмәкчи-крестьяндары башкарууды колына тутса, бистигүл Союзка биригәр. Ол тушта бистигүл Союз Бастра тәләкәйдигүл Советтий Социалист Республикаларының Союзы болор.

Бистин ВКП (б) партия.

30 жылдан ажа бэрди Владимир Ильич Ульянов—Ленин ишмәкчиләргә бойының партиязын бүдүрәр кәрәк дәп, айдын јүрәтән болгон. Бойының партиязы јокко ишмәкчиләр помешиктарды, капиталисттарды јәнип болбос дәгән

Партия—ишмәкчиләрди баштап јүрәр отряды болор. Ол партия бойының колына пролетарийларга күүндү нөкбрлөриң бириктире. Ол јууда турган штабтый ишмәкчиләрди јыргалду јүрүм учун, коммунизм учун баштап тартыжып турар. Коммунизм јаңында тиләнчи-тәрбәзән, түрәмик-јокту ѡок болор. Нә нэмэ тәкши албатыный болор, ончозы иш эдәр. Айл-јурттан табылған астам капитализм јаңы тужындагыдай кәзәк улустың карманына кирәр әмәс, јә тәкши албатының јүрүмин јарандырар керәгинә чыгар.

Ишмәкчиләрдин партиязы крестьяндар ла союз болуп биригәр учурлу дәп, Ильич јаантайын айдын туратан. Крестьяндар ишмәкчиләр лә бириксә, ол түштә кул-култур јаңай, түрәмик јүрүминән айрылар дәгән.

Партияның төзөлгөни.

Андый партия 1898 жылда төзөлгөн. Ол бажында социал-демократ партиязы дәп адалган. 1903 жылда ол партия эки баш-ка болүнди. Ленин баштаган көп сабазы-большевиктар болуп, ишмәкчи-крестьяндардың союзы учун турушты. Ас сабазы меньшевик болуп, ишмәкчи-крестьяндарды јэйип, буржуйлар ла бириктирир дәп күйүрәнип турды. Олордың андый кылыгы эш нэмэ болбоды.

Большевиктардың партиязына баштадып ишмәкчи-крестьяндардың союзы помещик-фабрик ээләрин сүрүп ииди. 1918 жылдан бәри Ленинның большевик партиязы коммунист партия дәп адалар болды.

Эмди Орус журтында (большевиктардың) коммунист партиязының санаазында, ишмәкчи-крестьяндардың јүрүми јаранзын, айл-јуртты көдүрәр дәп кичәйт.

Крестьяндар ла союз эдип бириккән ишмәкчиләр бу кәрәктүрүлгөнде көндүктирип, јарандырар.

Ленин.

Владимир Ильич Ульянов (Ленин) 1870 ўылда апрель айдың 23-тә чыккан.

Ол јаш тужунда Казан, Самара, Ленинград городтордо ишмәкчиләрдәй кружоктор јууп, каан ла, байлар ла туружар кәрәк дәп, јарлап турды.

Оны түрмәэ отургузат, учында Сибир јәринэ бажы-ла бәрип ийди. Ол анда Енисей губердий, Минусинск уездтың Шушенка дәп деревнәдә јадат. Бoo туруп божогондо, Владимир Ильич ёскö каан јәринэ барып, анда ишмәкчиләрди түймәп туружарга башкарат.

Јылдар ёдип, јыл тоозында большевиктардың кружокторы ёзип, арт учында большевиктардың күчтү коммунист партиязы болуп кубулат. Ленин газет, бичик чыгарат, онызын түйук ла жайып турат. Ишмәкчи-крестьяндарды кул эткән кыйынчылар ла јөптөштирең дәгэн улус ла тын-кайрал јок туружат.

ЖУУ ТУЖУНДА.

1914–17 жылдардың жуу борордо, Ленин јэр ўстүнін ишмәкчи-крестьяндарына, бой-бойы кан төгүп жуулажарын токтотсын дәп кычыру этти. Астам алар дәп жуу чыгарган капиталисттар ла жуулажар кәрәк дәп жарлап кычыру этти.

Каан ширээзинэй чыgartкан кийниндэ Ленин Орус јуртына кәләлә большевиктар ла кожно ишмәкчиләргә, јокту дәгэн крестьяндарга буржуйлардың сөзинэ бүтпэзин дәп жарлайт. Ленин олорды капиталисттардың колынаң јэрди, фабрик- заводторын блаап алзын, башкарууды Советтәрдин колына алзын дәп кычырды.

1917 жылда ишмәкчи-крестьяндар башкарууды колына алып, Советтәрдин Народный Комиссарлардың председатели эдип Ленинди тутты.

6 жылга чыгара нöк. Ленин ишмәкчи-крестьяндардың башкаруузын баштайт.

1924 жылдың 21 январда Ленин јок болды. Ленин кәчирилди, јэ оның төзöп салган коммунист партиязы калды, ол партия Ленинның кәрәгин көндүктирир. Оо ўзэри Ленинның ўурәдүүзи калды, онызы мөйкүлик болор.

Кооператив.

Крестьянды ончозын кооперативка бириктирип туруп, бис жапы жүрүмний учурына јәвил јэдәрибис дәп, нöк. Ленин айткан эди.

Бисти Алтай албаты кооперативка јаан күүнзэбэй турудәп-тэ айткадый.

ОНЫН УЧУРЫ БҮ:

Озогы којојым улус болзы, олордың најы-кулдары шырайкай күлүктәр болзын, Алтайга јарагадый нэмени абра-чанагына салала, көчкин улустың јайлу-кыштуузына кэлип, нэмени садып туар. Саткан нэменин баазын көдүрүп, алган нэменийин түжүрэ бэрэр. Соёго-јээлигэ нэмэ сураза, ол јалтанбай „АЛ“ дәп айдар. Нэменин баазын алган кийниндэ, астамын сакыбай да кайдар. Анайып тура-тура албаты курч кижини байыдала, оноң айрылып болбос, оо кул болгоны ол.

Бу айткан сөс төчүн дэгэжин, бойыгар сананып шүүп көрүг-эр. Ол садуулаган тоозы јок улуста, озо јойу базып кэлгэни көп, удабай јаан тура туткан, карманына батпас көп акчалу болгон.

Оны кайдаң алган? Албаты-јонноң јигэн.

Кооператив болзо әндый эмэс. Ол кэрэктү нэмени фабрик- заводтың бойынаң, ол эмээз союзтаял алар. Оның учун саткан нэменин баазы јэнил болор. Којојым астамды карманына салар, кооперативтың астамы јондо туруп калар.

Кооператив дэгэни ол слэр бойыгар. Ол слэрди куурып јибэс, мэкэлэбэс.

Оның учун садууды јутпа којојымга бэрбэй, бойыгардың колыгарга алыгар.

Садар нэмени кооперативка бәрип, аларын база анаң алза, јутпа садучы јок болуп, айл-јуртыбыс көдүрилэр.

Ончогор кооперативка киригэр.

Сельскийда иш эдэр улустын кэрэгиндэ Ленин- ный айткан сöзи.

Ады уйы јок крестьян кижи, сраңай түрэмик јокту куру отурган кижи ол. (крестьян дэп јаңыс орус кижини айдар эмэс, јэ, аш салып мал азрап, ол эмээзэ сок-јаңыс мал азраар алтайда улусты—крестьян дэп айдар).

Андый нэмэзи јок кижини пролетарий дээр. Бойында курсагын азранар кирэлү эдэр иш јок учун, андый улус јалга јүрүп азранар. Ол городто фабрик- заводто турган ишмээчиинүүкожо чыккан карындажындый болор.

Јаңыс атту, јаңыс уйлу кижи эш нэмэзи јок болгонына түнэй, ол күн ишкэ туруп, туура кижиний ижин эдэт.

Андый кижи айл-јурттын ээзи эмэс, ол јалчы, пролетарий болор.

Онын учун андый улусты **јарым пролетарий** дэп айдар.

Олор база городтын ишмээчилэринэ кёжо чыккан карындаштый болор.

Олорды аргалу улус кулданып турат. Олор байлар ла туружарга коммунисттар-ла биригии туружардаң башка, олордын чыгар, аргазын табар јэри јок. Кату ишти кэм эдэт? Малды корон соокто, күнниң изүүнэ кэм күзэтэйт? Јалга, кулга кэм јүрэйт? Онын ончозын түрэмик јоктулар эдэр. Ол ончо јаңыс атту, јаңыс уйлу, ол эмээзэ онзы да јок куру улус болор. Ол ончозы деревнэний пролетарийлары, јарым пролетарийлары дэп улус болор.

Іалчы эр-үй улус бойыгардын профсоюзка киригэр.

„Городтың ишмәкчиләри, сельскийдің жалданып иш әдәр улузына, жалчы-јабыр улуска „Профсоюзка“ биригип кирәргә болышсын“ дәп, 1917 жылда нөкөр **Ленин** бичигэн эди. Андый союз әмди бар. Анайтқажын да әмдигэ жалчы-јабыр улус андый союзка киргәләк.

Jaңыстай кижи нэмэ болбос. Жалчы-јабыр улус jaңыстай јүрүм кәрәгинде турушса да, олор чалаң, күчи јок болор. Әэзи олордоң качандагүч. Олор союзка киргэн кийнинде, олордың комыдал кәрәгин союз кичәэр. Ол-ок союз жалчы эр-үй улусты бичикчи болзын, айландра тәләкәйдә нә болуп турган, нәний кәрәгинде тартыш болуп турганын билzin дәп туру.

Жалчы-јабыр улус-коммунист партия дәгәни нә, ол нәний учун туружат, оның кычыруузы нә дәп, союзтай ончозын билип алар.

Жалчы-јабыр улуска профсоюз болыжар учун, нөк. **Ленин** олорды профсоюзка кирzin деп кычырган учуры ол туру.

Жалчы-јабыр эр-үй улус Ильичтиң кәрәес сөзин бүдүрүп профсоюзка киригэр, профсоюз сләрдин шибәэгәр болор.

Союзка канайда кирэр.

Бойынның союзынның күчин тыңыт. Оо член болуп кир. Союзка кирэргэ сурак эдип бичик бэр. Союзтың органы сәни оо кийдирэр дәп тәкши јуунында куучын әдэр. Ол тәкши јуунда кийдирбәс учур јок болзо, аймактың союзынның комитети сәни член эдип кожоло колына бичик бәрэр.

Союзка член болгонның бүдүрәр кәрэги.

Союзтың члени тәкши јуунында союз қәрәктәрин кожо бүдүрүжэр.

Союзтың члени союзтың тәкши қәрәктәрин бүдүрәр јуунданына делегаттар тудар учурлу. Союзтың члени ижи јок болзо Союзынаң болыш сураар ѡолду. Союз чыдаганынча оо болыжар учурлу.

Союз јолынча членниң салбай әдэр ижи.

Ай тоозында союзка бәрэр член акчайды салбай төлө. Союзтың јуундарына отуруш. Союзтың органдарының эткән постановлениеzin бүдүр. Союзтың учурын билбәс нүкөрлөринә аайлап айдып бәр. Олорго союзка кирэргэ болыш. Јонның јүүжөзи үрәлбәзин дәп, сүрәкәй кичәэ.

Кажы бир комыдал-сурак бар болзо, бойынның комитетидиңнәй ук. Союз чыдаганынча сәэ болжар.

Комсомол ла Іалчы.

Орус јуртында Ленинның Оок ёскүрүм Коммунист Союзында (Комсомолдо) көп јалчы-јабыр, ишмәкчи, крестьян улус бар.

Комсомол јыл тоозында партияга шүүлтәнүү члендәрин бәрәт. Коммунист Партиязы баштаган кәрәкти учы-бажына жәтирәргә Комсомол партияны сәлиир уулдарын бәләттәйт.

Јиит јашту јалчы улус Комсомолго јууктай туруп, оо ки-рәргә кәрәк. Ол јиит јашту улус Комсомолго ижәмчилү курчу болуп туруп бәрәр кәрәк.

Ленинның Іаш пионер дәгәни кәм болор.

ЛЕНИННИҢ адында турган јаш пионерләр-ол коммунизм жаһы учун туружарга болышатан, ишмәкчи-крестьяндардың балдары болор. Олор бойлорының отрядтарында јозылу коммунисттар ошкош, канайда иштәэр, канайда јүрәрин ўүрәнэт. Јаш пионерләр - комсомол, коммунисттардың болышчылары. Јаш пионерләр ишмәкчиләрдин әдәр дәгән кәрәгинәә қыйбас. Јаш пионерләр чыдан кәлзә Комсомолго кирәр.

Іаш пионер, бичик билбәзи лә туруш.

Ленинның јаш пионери, ончо, эткән кәрәгиңдә Ленинды эәчиген уул бол, оның кәрәэс сөзин бүдүр. Ленинның күүнгәр-гәни—ишмәкчи—крестьяндар бичик билzin, јайым јүрзин, суу-кадык болзын дәгән. Бичик билбәс јуртта коммунизм жаһы туруп болбос дәгән.

Јаш пионер, сән бичикчи, јә сәндә байала эјэ-сийниңдә, ага—карындаражыңда, ол әмәзә әнәң бичик билбәс болор. Олорды бичик кычырар, бичиир кирәлү болзын дәп, сән болышып бәр. Сәниң тудынган буквар-бичигиң дәгин јәргә јадып калбазын.

Бичик биләри учун туружары.

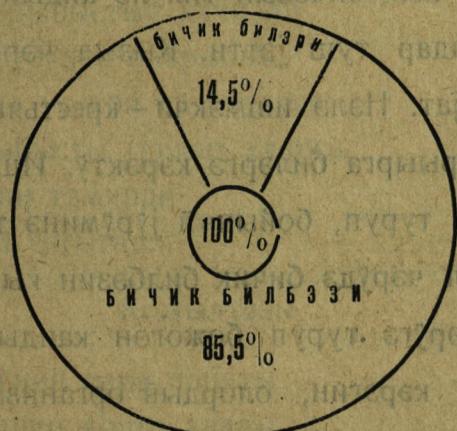
Народный Комиссарлардың Соведи мунайып бүдүрди: Республиканың бастра албатызы 8 јаштаң өро 50 јашка жэтрә бичик кычырып, бичип бильбәс болзо, ол акту бойының тили-лә бәди, сагыжынча өскө тил-лә бәди, кыйбай бичиккә ўүрәнзин дәгән.

Народный Комиссарлардың Совединин

Председатели Вл. Ульянов (Ленин).

Каан, помещиктар, капиталисттардың бискә энчи эдип артырганы бу:

Ойрот јэриндә албатызының бичик биләри.

Кызыл чэрү.

Кызыл чэрү ишмәкчи лә крастьяндардың ижәмчилү шибээ-курчуузы. Гражданский јуу тужунда ѡчтүләрдин ончозын ўзэчаккан. Кызыл чэрү помещиктарга јэр алдыrbай, капиталисттарга фабрик- завод бәрбәди. Кызыл чэрү ишмәкчи-крестьяндардың јайым јадар јүрүмин айрып бәрди. Кызыл чэрүдин әткән бийан-јакшызы көп, ончозын тил лә айдып күч јэтпәс.

Эмди амыр јадар туш јэтти. Кызыл чэрүди јуудың сургаалына ўүрәдип јат. Нәлә ишмәкчи – крестьян кижи революцияның кәрәгин корыырга биләргә кәрәктү. Ишмәкчи-крестьяндар Кызыл чэрүгә туруп, бойының јүрүминә тузалу көп нәмә билип алар. Кызыл чэрүдә бичик билбәзин кычыrar, бичииргә ўүрәдәт. Кызыл чэрүгә туруп божогон кандый да кижи, ишмәкчи-крестьянның кәрәгин, олордың организация кәрәктәрин ончозын биләр. Кызыл чэрүди айл-јурт јарандыrar кәрәгин, деревнәниң јүрүмин көдүрәрин ўүрәдип јат. Акту бойының Кызыл чэрүзинә нәлә ишмәкчи-крестьян болыжар учурлу. Кызыл чэрү ишмәкчи-крестьянның јайым јүрүми учун туружатан дәп, качанда унутпай јүр.

Интернационал.

Каргышка базынгандар туругар,

Ончо јэрдий кулдары-ла аштагандары!

Сагыжыбыс кайнап булганды,

Өлүмдү јууга бис бэлэн кирэр.

Ончо јэрдий албанын бис

Орды јок эдэлэ кииндэ

Бис јаңы јурт эдэрибис,

Кэм нэмэ болбогон, ол нэгэ дэ турар.

Бу дээзэ калганчы јана түшпэс

согуш,

Интернационал ла кижи уги

öндөнöр.

2 катап.

Кудай, каан, баатыр до болзо,

Кэмдэ бискэ арга бэрбэс.

Акту колыбыстый үүчи лэ

Арганы јуулап аларыбыс.

Албанды ус кол ла чачарга

Кайралыбысты јуулап аларга,

Кызыткан тэмирди

Соотпой согыгар.

Кожылтазы.

Јэр ўстүний кара албаты

Јэр јоёжни колго алалы

Јэр иштэгэн бу бистэр,

Јэрди билэр учурлу!

Албаты канын ичкэн ийттэргэ

Күкүрт јалкын түшкэй лэ,

Бис иштэмикэй кара албатыга

Күн јаркыны јалыгай-ла.

Кожылтазы.

ЈАҢЫ КЭМЈҮ.

Базардан болзын, лавкадан болзын, мынталап-аршиндап нэмэ садып алып болбос. Садкаждын-да МЕТРИЧЕСКИЕ дәп жаңы кэмјү-лә садар. Андый кэмјүди тоолорго јәнил. Олордың јәнили, бистиң-бир аршин 28 дюймга, 1 кулаш 3 аршина, ол эмээ 7 футка ўләләр эмэс, олордың бир кэмјүзи 10-го ба, 100-кә бә, ол эмээ бир мун ўлүүгэ ўләләр.

Jaңы кэмјүди ончозына биләр кәрәк. Олор бу.

УЗАДА КЭМЖИРИ.

Километр (1000 метр)—486 кулашка—тәң.

Метр (100 сантиметр) $22\frac{1}{2}$ вершокко тәң.

Сантимерт дюймның $\frac{4}{10}$ ўлүүнә тәң (дюймда $2\frac{1}{2}$ сант.)

ПУДТЫНГ КЭМЈҮҮЗИ.

Грамм - золотниктың $\frac{1}{4}$ ўл. тәң

Килограмм 2 ф. 42 зол. тәң (1000 грамм).

Тонна (1000 килограмм) 61 пуд. тәң.

ЈЭРДИНГ КЭМЈҮҮЗИ.

Ар (айландра 100 метр) айландра 22 кулашка тәң.

Гектар (100 ар) десятинның $\frac{9}{10}$ ўлүүнә тәң.

СҮЙУК НЭМЭНИНГ КЭМЈҮҮЗИ.

Литр—бир шилдиң $1\frac{6}{10}$ ўлүүнә тәң.

Гектолитр—(100 литр) 8 көнөккө тәң.

---

1 фунта 410 грамм ол эмээ килограммның $\frac{4}{10}$ ўлүүнә тәң.

1 аршин 71 сантиметр ол эмээ метрдың $\frac{7}{10}$ ўл. тәң.

1 пуд 16 килограмга тәң.

1 кулаш метрдың $2\frac{1}{10}$ ўл. тәң.

1 көнөк 12 литрга тәң,

ИИВ. № 12/8

БУ 5 МУН БИЧИКТЭ ОНЧОЗЫНДА ЭМЭС,
БИР КЭЗЭГИНДЭ ТЭСКЭРИ БАЗЫЛГАН
СОСТӨР БАР.

7-чи стр. 3-чи јолдо „эмес“ дэп сёсти „эмэс“ дэп кычырар.
 11 " " лозунгта „үүрэдүүдин“ дэп сёстö учын „Н“ дэп кычырар
 22 " " 3-чи ѡолдо „дударга“ дэп сёсти „тударга“ " " "
 34 " " 1-кы " " башкаурудын " " башкаруудын " "
 47 " " „интеунационал“ " " " интернационал“

түндээр. Кандыгийн олборды газеттэн, бичиктэй, сельсоветтэн, аймактаг, бичик кычырар турдаа, Ойротто, РСФСР-дэ, ёскё-дэ албаты јэрлэриндэ бичик билбэс улустый тоозын, ол эмээ бичик кычырар тураа киргэн, чыккан улустый тоозын кычыртып, чийдирэр. 5) Десятичный оодык тооны (дробты) кычыртып, чийдирэр, оный кийниндэ олборды түндээр. Кандый-да аайлу дэгэн тооны таныдар, диаграммалар, таблицалар эдэр, метрический тоозыла, кэмјүзилэ таныштырар.

Бичик ундуласка кэ кэрэк.

Ликпункта алган-ла тарый таныш сөстүр, слэгтор таптырарга газет кэрэк, газет кийниндэ кычырарга јаңтайын кэректү болор, анатканда бичиккэ ўүрэнип алган кижи библиотека, бичик кычырар тура, клуб-ла айрылыштай, бичигин ундубай, там јаранып, билгир сагыжы кәйнир учурлу.

Сантиметр дюймнын $\frac{1}{10}$ улuuунэ тэн (дюймда $\frac{2}{3}$ сант.)

ПУДТЫН КЭМЛҮҮЗИ.

Грамм - золотниктың $\frac{1}{4}$ ўл. тәң

Килограмм 2 ф. 42 зол. тэн (1000 грамм).

Тонна (1000 килограмм) 61 пуд. тэй.

ЈЭРДИНГ КЭМЛҮҮЗИ.

Ар (айландра 100 метр) айландра 22 кулашқа тән.

Гектар (100 ар) десятинны⁹ $\frac{9}{10}$ юлүүнэ тэй.

СҮЙҮК НЭМЭНИЙ КАМТҮҮЗИ

Литр—бир шилдиг $1\frac{6}{10}$ үлүүнэ тэй.

Гектолитр—(100 литр) 8 көнөккө тәң

- 1 фунта 410 грамм ол эмээ килограммныг $\frac{4}{10}$ ўлүүнэ тэй.
1 аршин 71 сантиметр ол эмээ метрдыг $\frac{7}{10}$ ўл. тэй.
1 пуд 16 килограмга тэй.
1 кулаш метрдыг $2\frac{1}{10}$ ўл. тэй.
1 көнөк 12 литрга тэй.

Тоого ўүрэдэри.

Бичик кычырарга, чийэргэ ўүрэдэрдэ, тоого бир аай катай ўүрэдэр. Куучын айдарда бодолгон колып, оны эрмэkkэ кэлиштирип, канайтса-да јууктاشтыра мунайда эдэр: 1) 10-го јэтрэ рим, араб тоо-ла таныштырар. Олы—I—1, II—2 дэп түүдээр. Аргалу болзо акчадаӣ, частай—алдында көргөн тооны таптырар. 2)—10, 100, 1000 дэп, онон-да јаан тооный чийижи-лэ таныштырар. 3) Эки билдиrlү тооны (ондорды) чийдирип кычыртар, оны чотко салар, календердаӣ-да тоо көрөр, ўүрэнip отурган улустый тоозын, олордый јажын, онон-да ёсё тоо чийдирэр. 4) Бүдүн тооный $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ ўлүүлэрин тоолоп процентты чийдирэр, $\frac{1}{2}\%$ дэгэн билдириди таныдар, оный учурын айдып бэрэр; $\frac{1}{2}\%$ -лэ $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ оодык тооны, $50\%-\frac{1}{2}$ дэгэн тоолорды түүдээр. Андый тоолорды газеттэй, бичиктэй, сельсоветтэй, аймактаӣ, бичик кычырар турадаӣ, Ойротто, РСФСР-дэ, ёсё-дэ албаты јэрлэриндэ бичик билбэс улустый тоозын, ол эмээзэ бичик кычырар тураа киргэн, чыккан улустый тоозын кычыртып, чийдирэр. 5) Десятичный оодык тооны (дробты) кычыртып, чийдирэр, оный кийниндэ олорды түүдээр. Кандый-да аайлу дэгэн тооны таныдар, диаграммалар, таблицалар эдэр, метрический тоозы-ла, кэмјүзи-лэ таныштырар.

Бичик ундубаска кэ кэрэк.

Ликпункта алган-ла тарый таныш сөстөр, слэгтор таптырарга газет кэрэк, газет кийниндэ кычырарга јаантайын қэрэктү болов, анайтканда бичиккэ ўүрэнip алган кижи библиотека, бичик кычырар тура, клуб-ла айрылыштай, бичигин ундубай, там јаранып, билгир сагыжы кэнийир учурлу.

БИЧИКТЭГИНИН" УЧЫ-БАЖЫ.

	Стр.
Мал аш бистинг кучибис	1.
Укту мал бистинг күчибис	2.
Озо күч байда болгон	3.
Озо күч байда болгон юкту кулы болгон	4.
Бис советти алдыбыс	5.
Бай Кудабай юкту Согон	6.
Совет байда эмэс	7.
Совет юкто байданг бий болгон юкту ижин эткэн	8.
Озо бай бичиккэ ўүрэнэр аргазы бар болгон, юктудынг күчи јэтпэгэн	9.
Совет юктудынг аргазы	10.
Кир бичик билбэстинг тэмдэги ару чэк јүргэн ўүрэдүүдинг бэлэги	11.
Бийлэр, байлар, абыстар, камдар, јарлыктар иштинг албатызына очтү болуп каанга кулданыры	12.
Эмди бис каанинг бош	13.
Эртэгидэ юктузы байыла каланды түнгэй салган	14.
Мал азрап јэр иштэйтэни шагай ойнооры эмэс	15.
Согон ла Эртэчи	16.
Үйднг тузазы сүдниндэ, сүт дээз блöг курсагынан табылат	17.
Үйднг азралы	18.
Агаш албаты юнго ёбжё оны кичээп кёр	19.
Агашты кичээр јолы	20.
Адару азргар, адарудынг азралында астам бар	21.
Алтайда адару дудары	22.
Озо ўй кижини кижигэ бодобогон	23.
Уй кижини эр кижи чилэп јамылуга тудары—Октябрдын шылтуузы	24.
Алтай буквалар	25.
Тоо	26.
Орус бичик	27.
"	28.
"	29.
Кызыл" Октябрь	30.
Совет башкаруудын учуры	31.
Алтай автономия областка айрылганы	32.
Совет башкаруудын кайралы	33.
Советтиг Социалист Республикаларынын Союзы канайда бүткэн	34.
Бистинг ВКП (б.) партия	35.
Партиянын төзöлгöни	36.
Ленин	37.
Кооператив	38—39.
Сельскийда иш эдэр улустынг кэрэгиндэ Ленинныг айгакан сöz	39—40.
Ялчы эр-үй улус бойыгардын профсоюзка киригэр	41.
Союзка канайда кирэр	42.
Комсомол-ла ялчы	43.
Бичик билэр учун туружары	44.
Кызыл чэрү	45.
Интернационал	46.
Даны кэмжү	47.
	48.

А

а

Б

б

Г

г

Д

д

Э

э

Ж

ж

З

з

И

и

Й

й

Ж

ж

Л

л

М

м

Н

н

Н

н

О

о

Ö

ö

П

п

Р

р

С

с

Т

т

У

у

Ү

ү

Ч

ч

Ш

ш

Ы

ы

Ј

ј

Е

е

Я

я